

Lietuvos kūrimasis po 1990 m.: vizijos, realijos ir atmintys. Apie tarptautinę mokslinę konferenciją, skirtą pirmojo atkurto nepriklausomos Lietuvos valstybės vadovo Vytauto Landsbergio 90 metų jubiliejui

Agnė Jurgelėnaitė

Vilniaus universitetas, Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas
Vilnius University, Institute of International Relations and Political Science
agne.jurgelenaite@gmail.com

Darius Žiemelis

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras
Martynas Mažvydas National Library of Lithuania, Science and Encyclopedia Publishing Center
dariusziemelis@inbox.lt

Santrauka. Komunistinių režimų žlugimas bei demokratijos įsigalėjimas buvusiose sovietinėse Vidurio ir Rytų Europos šalyse yra vienas svarbiausių XX a. pabaigos pasaulio įvykių, lėmusių tolimesnį pasaulio tvarkos pasikeitimą. Nuo šio istorinio lūžio praėję metai Vidurio ir Rytų Europos šalyse (taip pat ir Lietuvoje) vadinami transformacijų laiku, per kurį pasikeitė valdžia, institucijos, visuomenė. Šis Naujaisiu laikų Lietuvos valstybės laikotarpis ir buvo reflektuojamas 2022 m. spalio 25 d. Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos organizuotoje tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Lietuvos kūrimasis po 1990 m.: vizijos, realijos, atmintys“. Konferenciją inspiravo ir Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo pirmininko, pirmojo atkurto nepriklausomos Lietuvos vadovo Vytauto Landsbergio, kurio indėlis į šio laikotarpio procesus neabejotinai reikšmingas, 90 metų jubiliejus. Konferencijos tema – Lietuvos valstybingumo raida nuo nepriklausomybės atgavimo iki nūdienos – analizuota šiais aspektais: Lietuva iš jos vadovų perspektyvos; Lietuva ir jos politinės ateities vizijos išsivijos svarstymuose; skirtingi posovietinės transformacijos bruožai; kelias į pilietinę visuomenę; atminties ir atminties institucijų transformacijos. Perskaityti pranešimai padėjo geriau suvokti, kaip Lietuvos piliečiai ir jiems atstovaujantys politikai supranta valstybingumą, valstybės kūrimo procesą, galiausiai, kokia Lietuva matoma šiuolaikiniame globaliame pasaulyje.

Reikšminiai žodžiai: Lietuvos valstybingumas po 1990 m., pokomunistinė transformacija, pilietinė visuomenė, Vytautas Landsbergis.

The Development of Lithuania after 1990: Visions, Facts and Memories. About the International Scientific Conference Dedicated to the 90th Anniversary of Vytautas Landsbergis, the First Head of State of the Restored Independent Lithuania

Abstract. The collapse of communist regimes and the emergence of democracy in the former Soviet countries of Central and Eastern Europe have been one of the most consequential world events of the late 20th century that

Received: 15/12/2022. **Accepted:** 03/05/2023.

Copyright © 2022 Agnė Jurgelėnaitė, Darius Žiemelis. Published by the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence \(CC BY 4.0\)](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

led to further changes in the world order. The years that have passed since this historic turning point are known in the countries of Central and Eastern Europe (including Lithuania) as a time of transformation, during which governments, institutions and societies have changed. This period in the history of the Lithuanian state was reflected at the conference 'The Development of Lithuania after 1990: Visions, Facts and Memories,' organized by the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania on October 25, 2022. The conference was dedicated to the 90th anniversary of Vytautas Landsbergis, the Chairman of the Supreme Council-Reconstituent Seimas of the Republic of Lithuania and the first leader of the restored independent Lithuania, whose contribution to the processes of that period has been significant. The theme of the conference, the development of Lithuanian statehood from the restoration of independence to the present day, was discussed from the following perspectives: Lithuania from the perspective of its leaders; Lithuania and visions of its political future in the discussion by expatriates; various aspects of the post-Soviet transformation; on the road to civil society; and the transformations of memory and memory institutions. The presentations showed how Lithuanian citizens and the politicians representing them understand statehood and the process of state building, also, how Lithuania is seen in today's global world.

Keywords: Lithuanian statehood after 1990, post-communist transformation, civil society, Vytautas Landsbergis.

Mūsų bendras uždavinys: atkurti savo visuomenę, savo valstybę ir kurti jas toliau. Tos kūrybos galias atskleidžia tik laisvi žmonės laisvoje žemėje. Mums reikia ateiti į savo laisvą žemę ir apginti mūsų pačių, mūsų vaikų gyvenimą. Mes jau ateiname, mūsų jau daug, todėl gyvenimas keičiasi greitai ir dabar stovime ant istorinio lūžio slenksčio¹.

Vytautas Landsbergis, 1990 m. kovo 12 d.

Vietoj įvado: konferencijos atsiradimo aplinkybės ir tikslai

Paskutinių XX a. dešimtmečių įvykiai mūsų šalyje (valstybės, demokratijos ir kapitalizmo atkūrimas), leidę Lietuvai atsirasti pasaulio politiniame žemėlapyje, gali būti drąsiai įvardijami kaip vieni svarbiausių mūsų šalies valstybingumo istorijoje. O žvelgiant iš tarptautinės perspektyvos, komunistinių režimų žlugimas bei demokratijos įsigalėjimas buvusiose sovietinėse Vidurio ir Rytų Europos šalyse yra vienas svarbiausių XX a. pabaigos istorinių ir politinių pasaulio įvykių, lėmusių tolimesnį pasaulio tvarkos pasikeitimą². Nuo šio istorinio lūžio praėję metai Vidurio ir Rytų Europos šalyse vadinami permainų, arba transformacijų, laiku, per kurį pasikeitė valdžia, institucijos, visuomenė. Svarbu suprasti, kad šie pokyčiai įvyko dėl įvairialypių procesų, skirtingų idėjų ir vizijų, sukūrusių tai, ką šiandien galima vadinti modernia, europietiška Lietuvos valstybe³.

Šis Naujajųjų laikų Lietuvos valstybės laikotarpis ir buvo reflektuojamas 2022 m. spalio 25 d. Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (toliau – Nacionalinė biblioteka), tiksliau – šios bibliotekos Valstybingumo centro organizuotoje pirmojoje tarptautinėje mokslinėje konferencijoje „Lietuvos kūrimasis po 1990 m.: vizijos, realijos, atmintys“. Konferenciją surengti paskatino ne tik siekis apmąstyti šio laikotarpio socialines, ekonomines ir kultūrinės transformacijas, vertinant jas iš skirtingų teorinių perspektyvų. Ją inspiravo ir Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos-Atkuriamojo Seimo pirmininko, pirmojo atkurtos nepriklausomos Lietuvos vadovo Vytauto Landsbergio, kurio indėlis į šio laikotarpio procesus neabejotinai reikšmingas, 90 metų jubiliejus. Kartu pažymėtina, kad V. Landsbergis ir Gražina Ručytė-Landsbergienė yra

¹ Landsbergis, V. Mūsų bendras uždavinys: atkurti savo valstybę. In: Landsbergis, V. *Atgavę viltį: pertvarkos tekstai*. Čikaga: Pasaulio lietuvių bendruomenė, 1991, p. 101.

² Žr., plg., Krupavičius, A. Politinės sistemos kaita ir demokratija. In: *Lietuvos politinė sistema: sąranga ir raida / sudarytojai A. Krupavičius, A. Lukošaitis*. Vilnius: UAB „Poligrafija ir informatika“, 2004, p. 19.

³ Plačiau apie tai žr. Norkus, Z. *Kokia demokratija, koks kapitalizmas?: Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008, taip pat prieiga per internetą: https://www.vu.lt/site_files/LD/Kokia_demokratija_koks_kapitalizmas.pdf [žiūrėta 2022-12-15]; Norkus, Z. *Du nepriklausomybės dvidešimtmečiai: kapitalizmas, klasės ir demokratija Pirmojoje ir Antrojoje Lietuvos Respublikoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius: Aukso žuvis, 2014, taip pat prieiga per internetą: <https://web.vu.lt/fsf/z.norkus/files/2014/02/Du20me%C4%8Diai.pdf> [žiūrėta 2022-12-15].

glaudžiai susiję su Valstybingumo centro, būtent kaip mokslo tyrimų centro, įkūrimu: 2017 m. Nacionalinei bibliotekai padovanota V. Landsbergio leidinių ir dokumentų kolekcija davė pradžią šio centro įkūrimui.

Konferencijoje siekta aptarti šiuos aspektus: prof. Vytautas Landsbergis – asmenybė, kontekstas ir intelektualinis palikimas; valstybės ir visuomenės ateities vizijos Lietuvoje ir diasporoje; politinės lyderystės ir politinės kultūros raida Lietuvoje; valstybingumo atkūrimo ir įtvirtinimo laikotarpis istoriniame pasaulyje; politinės, socialinės, ekonominės, geopolitinės ir kultūrinės transformacijos Lietuvoje; teisėkūra Lietuvoje: tarp tęstinumo ir naujumo; valstybės kūrimo(si) ir euroatlantinės integracijos atmintys ir naratyvai; kritiniai kovos už valstybingumą momentai mūsų atmintyje; vidaus ir užsienio politikos pradžia ir tolesnė raida; Naujaisiu laikų Lietuvos valstybės ir visuomenės raidos reprezentacija ugdymo procese; valstybių ir visuomenių raida Vidurio ir Rytų Europoje po 1989 metų.

Konferencijoje dalyvavo įvairių mokslo krypčių tyrėjai iš Lietuvos ir užsienio (JAV, Latvijos, Lenkijos, Ukrainos) atminties, mokslo ir studijų institucijų. Konferencijos garbės svečias – Islandijos politikas ir diplomatas Jónas Baldvinas Hannibalssonas. Jam einant Islandijos užsienio reikalų ministro pareigas, ši šalis pirmoji 1991 m. pripažino Lietuvos ir kitų Baltijos šalių valstybingumą. Vienos dienos trukmės konferencijoje pranešimai buvo sugrupuoti į penkias temines sesijas: „Lietuva iš jos vadovų perspektyvos“, „Lietuva ir jos politinės ateities vizijos išsivijos svarstymuose“, „Skirtingi posovietinės transformacijos aspektai“, „Kelyje į pilietinę visuomenę“ ir „Atminties ir atminties institucijų transformacijos“⁴. Pranešimų pagrindinės tezės šiame straipsnyje ir pristatomos pagal temiška sugrupuotas konferencijos sesijas.

Lietuva iš jos vadovų perspektyvos

Konferencija prasidėjo plenarine sesija „Lietuva iš jos vadovų perspektyvos“ (moderavo Nacionalinės bibliotekos Valstybingumo centro vadovė Ilona Strumickienė). Atskaitos tašku ir savotišku programiniu konferencijos pagrindu tapo šios sesijos konferencijos garbės svečio J. B. Hannibalsono pirmasis pranešimas „Landsbergiui 90: mintys apie prabėgusį laiką“. Jame dalytasi prisiminimais ir išvalgomis apie 1990 m. vykusius procesus, vertinant juos iš tarptautinės perspektyvos. J. B. Hannibalssonas išreiškė nuomonę, kad Sovietų Sąjungos griūtis buvo tas tikrasis riboženklis, rodantis naujos eros pradžią:

Tuo metu ne iki galo suvokėme, kad iš tikrųjų liudijame didingą istorinį lūžį. Tai buvo Antrojo pasaulinio karo Rytų Europoje pabaiga⁵.

Šiam pokyčiui buvo reikalingi du komponentai: tautos vienybė, leidusi greitai veikti kritinėmis akimirkomis, ir tvirta lyderystė, atėjusi iš tuo metu opozicinio Lietuvos elito. Islandas šią lyderystę priskiria V. Landsbergiui:

Ir tai nebūtų įvykę be tvirto vadovavimo, be lyderio, tvirtai įsitikinusio siekiamo tikslo teisingumu, žmogaus, suvokiančio, kad pavojuje yra tauta ir jos kultūros paveldas. Toks žmogus buvo Vytautas Landsbergis⁶.

Vienas aktualiausių J. B. Hannibalsono pranešimo metu išsakytų ekskursų – sovietinės ir dabartinės Rusijos agresijos taktikų sulyginimas. Kaip 1991 m. sausio 13 d. įvykių dalyvis J. B. Hannibalssonas rėmėsi savo prisiminimais, kad įvertintų šiuos įvykius. Jo teigimu:

⁴ Taip pat žr. konferencijos lietuvišką programą: Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Valstybingumo centro pirmoji metinė konferencija „Lietuvos kūrimasis po 1990 m.: vizijos, realijos, atmintys“ 2022 m. spalio 25 d.: konferencijos programa. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2022, prieiga per internetą: https://lnb.lt/media/public/documents/Programa_valstybingumo_konferencija_2022_LT.pdf [žiūrėta 2022-12-15]. Konferencijos angliška programa: The 1st Annual Conference of the Statehood Centre of the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania ‘The Development of Lithuania After 1990: Visions, Facts and Memories’ 25 October 2022. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2022, prieiga per internetą: https://lnb.lt/media/public/documents/Programa_valstybingumo_konferencija_2022_EN.pdf [žiūrėta 2022-12-15].

⁵ Taip pat žr. Hannibalsson, J. B. Islandija ir Lietuva. Mintys apie prabėgusį laiką. *Bernardinai.lt*, 2023 m. vasario 11 d. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/islandija-ir-lietuva-mintys-apie-prabegusi-laika/> [žiūrėta 2023-03-04].

⁶ *Ibidem*.

Tuo metu taikoma smurto strategija labai primena tai, kas dabar vyksta Ukrainos pietryčiuose. Surežisuoti etninių mažumų konfliktai, skirti Sovietų Sąjungos vyriausybės įsikišimui pateisinti. Vėliau paskelbta nepaprastoji padėtis siekiant paleisti parlamentą bei vyriausybę ir taip atkurti tvarką bei teisingumą. Visa tai primena dabartinių scenarijų Ukrainoje⁷.

Toks dviejų režimų (totalitarinės Sovietų Sąjungos ir *putiniškosios* Rusijos) lyginimas suaktualina diskusijas: koks ryšys yra tarp esamos valdžios Rusijoje ir rusiškojo mentaliteto apskritai? ar galime Rusijos agresijos atveju kaltinti tik valdantį režimą, t. y. buvusį komunistinį ir esamą Vladimiro Putino valdžią? o gal Rusijos agresija ir pasikartojančios taktikos yra tęstinis Rusijos imperializmo pavyzdys?

Po J. B. Hannibalsono pranešimo sekė du pranešimai, tiesiogiai analizuojantys V. Landsbergio įtaką valstybės kūrimui: Justino Dementavičiaus (Vilniaus universitetas (VU)) „Įaugti į istoriją: (dar kartą) apie Vytauto Landsbergio istorijos sampratą ir (pirmąkart) apie jos implikacijas lietuviškajam konservatizmui“ ir Andriaus Šumino (Nacionalinė biblioteka, VU) „Vytauto Landsbergio Vasario 16-osios minėjimų kalbos iš Signatarų namų balkono: simboliniai ir komunikaciniai aspektai“. J. Dementavičius savo pranešimo pirmoje dalyje eksplikavo patį konservatizmą, o antroje dalyje pabandė įkontekstinti V. Landsbergio idėjas. Remdamasis politikos mokslų teoretiko Michaelio Freedeno įžvalgomis J. Dementavičius teigė, kad konservatoriams rūpi ne tiek praeitis savaime, kiek pats laikiškumas ir su juo sietinų idėjų įtraukimas į politines diskusijas (istorija, tradicija, progresas ir taip toliau). Šia prasme V. Landsbergio intelektualinis palikimas leidžia tyrinėtoji *užčiuopti*, kaip šis dėmesingumas istorijai skleidžiasi lietuviškajame konservatizme. Pranešime paaiškėjo, kad V. Landsbergis yra laikytinas lietuviškojo konservatizmo įkvėpėju, o jo idėjos, bent jau pačios jo įkurtos partijos narių, daugiau ar mažiau yra laikomos autoritetingomis. Jis taip pat yra centrinė Lietuvos Respublikos konservatizmo istorijos figūra, be jo neišsivaizduojama lietuviškoji konservatyvi vaizduotė⁸.

A. Šuminas pranešimo pradžioje įvardijo komunikacijos praktikas ir turinį kaip reikšmingus kriterijus vertinant V. Landsbergio per Vasario 16-osios minėjimus pasakytas kalbas. Iš pranešimo paaiškėjo, kad minint valstybines šventes sakomų kalbų tradicijoms yra svarbu laikas, vieta ir simbolika, kurią ta tradicija įgauna. Tai reiškia, kad ne tik minėjimų kalbų simbolinis turinys, bet ir atitinkamas jų diskursas parodo istorinį tęstinumą, bendruomeniškumo egzistavimą. Tiriamuoju atveju, kalbos iš Signatarų namų balkono yra išskirtinis simbolinis ženklas, sujungiantis praeitį su ateitimi, o šiuo atžvilgiu dar ir dvi nepriklausomas (t. y. tarpukario laikų⁹ ir nūdienos¹⁰) Lietuvos.

Toliau sekė Katažynos Berštanskos (Varšuvos universitetas) pranešimas „Lietuva valstybės prezidentų kalbose (1993–2019)“. Pasitelkiant diskurso ir turinio analizės metodus pranešimu siekta atskleisti, kokia Lietuvos tapatybė buvo konstruojama Lietuvos oficialiose prezidentų kalbose, pasakytose jų prezidentavimo laikotarpiu. Kaip pažymėjo tyrėjas, vienas iš valstybės tapatybės pokyčio matmenų yra prezidentų užsienio politikos orientacija. Paaiškėjo, kad Algirdo Brazausko kalbose vyrauja aiški orientacija į Vakarų, Europos Sąjungą, Lietuva šio prezidento kalbose įvardijama kaip Vakarų, Šiaurės Europos dalis. Tokia mintis buvo tęsiama ir kitų prezidentų, bet vis įtraukiant naujus kintamuosius – Lietuva kaip NATO narė, Vidurio Rytų Europos dalis. Kita vertus, išryškėjo ir kita orientacija – į Rytus. Tuo metu, kai Valdas Adamkus ir Rolandas Paksas vertino santykius su Rusija atsargiai, bet kaip reikalingus Lietuvos valstybei, Dalia Grybauskaitė santykius su kultūriniais Rytai vertino neigiamai. Paminėtina, jog K. Berštanska atlieka tolimesnius tyrimus, kurių objektas – Lietuvos valstybės tapatybė prezidento Gitano Nausėdos kalbose.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Plačiau apie Lietuvos politinės centro dešinės, krikščioniškosios demokratijos ir konservatizmo ideologinę vaizduotę, jos atsiradimą XIX a. pabaigoje, kaitą ir būklę šiuolaikinėje Lietuvoje žr. naujausioje pranešėjo monografijoje: Dementavičius, J. *Tradicijos palikimas: centro dešinės ideologinė vaizduotė Lietuvoje*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2023.

⁹ Arba Pirmoji Lietuvos Respublika (1918–1940 metai).

¹⁰ Arba Antroji Lietuvos Respublika (nuo 1990 metų).

Paskutinis konferencijos plenarinėje sesijoje buvo Vidmanto Valiušaičio (Nacionalinė biblioteka) pranešimas „Valstybės vadovų sprendimai krizės valandomis: 1991 m. sausio 13-oji ir 1940 m. birželio 15-oji“, kuris tapo savotiška sesijos užsklanda. Pranešime, pasitelkus diachroninį kokybinį lyginimą, analizuota du krizės ir reakcijos į ją atvejai, ypatingą dėmesį skiriant pirmosios sovietinės okupacijos įvykiams. Pagrindinė pranešimo išvada nusakytina taip: 1940 m. birželio 15-ajai ir Raudonosios armijos įžengimui nebuvo pasiruošta, tai ir nulėmė visuomenės pasipriešinimo nebuvimą. O pasipriešinimo nebuvimo bene viena iš svarbiausių priežasčių buvo Antano Smetonos autoritarinis režimas¹¹.

Lietuva ir jos politinės ateities vizijos išeivijos svarstymuose

Egzilis yra nuolatinis ir vis kintantis procesas, paliekantis žymą kiekviename amžiuje, tačiau, anot Vakarų idėjinio imperializmo kritiko Edwardo Saido, XX a. migracija išsiskyrė savo brutalumu ir dydžiu. Išvietinimas tapo tam tikru viso šio laikotarpio simboliu¹². Praėjusio amžiaus diasporos studijose egzilio samprata grindžiama dviem parametrais: pasitraukimu iš kilmės valstybės dėl politinių priežasčių ir siekiu daryti įtaką kilmės valstybei¹³. Asmenys ir grupės, būdami išeivijoje, neturėjo realios įtakos kilmės valstybės politikai, tačiau gyveno tikėjimu, kad pasikeitus režimui sugrįš į Tėvynę¹⁴. Šis tikėjimas skatino ne tik bandymus išlaikyti tautiškumą, bet ir norą kurti ateities projektus, skirtus sava valstybei. Konferencijos pirmojoje sesijoje „Lietuva ir jos politinės ateities vizijos išeivijos svarstymuose“ (moderavo Nacionalinės bibliotekos ir Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) tyrėjas Juozas Skirius) buvo aptariamoms iš lietuvių išeivijos atėjusios Lietuvos vizijos bei šių projektų įgyvendinimo sėkmės ir nesėkmės. Šią konferencijos sesiją pradėjo Juozo Banionio (Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centras (LGGRTC)) pranešimas „Atkurtos Lietuvos valstybės vizijos išeivijos politinių organizacijų svarstymuose“. Jame buvo pristatytos pagrindinės išeivijos organizacijos, pavyzdžiui, Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas (VLIK), Lietuvos laisvės komitetas ir jų ateities projekcijų kitimas, pasireiškęs kintant sąlygoms Lietuvoje. Pranešėjo teigimu, išeivijos susidomėjimas ateities vizijų kūrimu nebuvo pastovus. Užsitęsusi emigracija ir mažėjantis įsitraukimas į organizacijų veiklą mažino ir ateities planavimą. Vis dėlto būta ir tokių atvejų, kai asmenys (ypač vertas paminėti Aleksandras Štromas (1931–1999)), išstumti iš Sovietų Sąjungos ir prisijungę prie išeivijos organizacijų, veikė kaip impulsas iš naujo imtis laisvinimo darbų. Pranešimo apibendrinamoji išvada nusakytina taip: nors Lietuvoje prasidėjus atgimimui išeivijoje glūdėjo didelis intelektualinis potencialas (Lietuvos projektas ne vienus metus buvo svarstomas užsienyje), tačiau išeivijos įtaka atgimimui nebuvo tokia didelė, kokios tikėjosi patys išeiviai.

Lauryno Peluričio (VU) pranešime „Laikas įkontekstinti Lietuvos politines idėjas? Pilnutinė demokratija ir XX a. politinė mintis“ iš pradžių buvo pristatytas organiškiosios demokratijos projektas (gimęs dar tarpukariu Stasio Šalkauskio tekstuose) ir jo atkūrimas katalikiškos krypties išeivijoje (ypač Antano Maceinos tekstuose), kitaip – pilnutinė demokratija. Antroje pristatymo dalyje buvo išsakyta kritika Lietuvos politinės minties istorijos tyrimams dėl jų apsiribojimo siaura nacionaline sritimi. L. Peluritis pilnutinės demokratijos projektą lygino su anglosaksiškoje tradicijoje kilusiomis idėjomis – Johno Rawlso liberalizmu ir Charleso Tayloro komunitarizmu¹⁵. Diskusijoje po pranešimo buvo iškelta dar viena

¹¹ Plačiau apie tai šio pranešimo pagrindu publikuotame straipsnyje: Valiušaitis, V. Tikrojo heroizmo šviesa. *Kultūros barai*, 2022, Nr. 11, p. 2–8. Taip pat prieiga per internetą: https://docs.google.com/viewer?url=http://www.kulturosbarai.lt/uploads/news/id189/KB-2022_11_m_WEB.pdf [žiūrėta 2023-03-04].

¹² Said, E. Reflections on Exile. In: Said, E. *Reflections on Exile and Other Essays*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2000, p. 174.

¹³ Žr. Dufaux, S. *Diasporas*. California: University of California Press, 2008, p. 95.

¹⁴ Plg. Shain, Y. *The Frontier of Loyalty: Political Exiles in the Age of the Nation-State*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2010, p. 62.

¹⁵ Detaliau pilnutinės demokratijos projekto teorinės ištakos ir samprata yra aptarta pranešėjo ankstesniuose tyrimuose: Peluritis, L. Pilnutinės demokratijos projekto vientisumo problema. *Politologija*, 2021, t. 103, Nr. 3, p. 8–40, <https://doi.org/10.15388/Polit.2021.103.1>; Peluritis, L. Pilnutinė demokratija ir XX a. politinė mintis. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2022, t. 45, p. 299–314, taip pat prieiga per internetą: https://www.lkma.lt/site/archive/metrastis/XLV/lkma-metrastis_t45_p299-314_Peluritis.pdf [žiūrėta 2022-12-15].

galima lyginimo su pilnutinės demokratijos projektu kryptis – Europos kontinentinė krikščioniškoji demokratija gali būti sietina su Emmanueliu Mounier ir popiežiumi Leonu XIII.

Ilonos Strumickienės (Nacionalinė biblioteka) pranešimas „Diaspora kaip Tėvynę keičiantis faktorius: pilnutinės demokratijos koncepcijos sklaidos atvejis“ analizavo Lietuvių fronto bičiulių (LFB) idėjas (išimtinai pilnutinę demokratiją) ir jų idėjų pritaikymą nepriklausomoje Lietuvoje. Paaikškėjo, kad lietuvių išeivija posovietinę Lietuvos visuomenę vertino kaip pažeistą Sovietų Sąjungos (ypač kalbant apie amoralumo ir ateizmo įsigalėjimą). Tad kartu su šalies valstybingumo atgimimu, išeivių nuomone, turįs įvykti ir dvasinis atgimimas. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, LFB pilnutinės demokratijos projektą peržiūrėjo ir bandė adaptuoti, tačiau visa tai naujojoje politinėje erdvėje atgarsio nesulaukė. Tyrėja rekomendavo nūdienos politinėje situacijoje, kuri dažnai yra vertinama kaip politikos krizė, grįžti prie pilnutinės demokratijos koncepto, jį iš naujo interpretuojant pagal globalesnę politinės minties kontekstą ir naujus geopolitinius iššūkius.

Paskutiniame šios sesijos Dainiaus Vaitekūno (Nacionalinė biblioteka, VU) pranešime „Lietuvos ateities projektavimas pagal Algirdą Julijų Greimą“ buvo tęsiamos ir papildytos prieš tai pasisakiusių pranešėjų mintys, jog akademiniam lauke verta grįžti prie išeivijos projektų kaip galimų idėjų šaltinio. Pranešėjo teigimu, dar vienas projektas, nusipelnantis akademinio dėmesio, yra Algirdo Juliaus Greimo (1917–1992) ateities vizija, aprašyta tekste „*Pro memoria* Lietuvos ateities projektavimo reikalu“¹⁶ bei kituose laiškuose, interviu ir publicistikoje. Pranešime buvo grindžiama tezė, kad A. J. Greimo ateities vizija yra susijusi su Lietuvos kultūros projektavimu, bandymu šį projektą padaryti nuoseklų ir kryptingą.

Skirtingi posovietinės transformacijos aspektai

Pokomunistinės transformacijos samprata socialiniuose moksluose yra pateikiama kaip režimo kismas politikoje, ekonomikoje ir visuomenėje. Tokia transformacija politikoje reiškia politinės arba institucinės demokratijos kūrimą, ekonomikoje – rinkos santykių įtvirtinimą, o visuomenėje – pliuralistinės pilietinės visuomenės formavimą¹⁷. Apie tokią transformaciją J. B. Hannibalssonas užsiminė jau konferencijos plenarinėje sesijoje teigdamas, kad

perėjimas iš totalitarizmo į demokratiją (iš centralizuotos komandinės ekonomikos į vyriausybės prižiūrimą rinkos ekonomiką) yra milžiniškų pastangų reikalaujantis žingsnis. Gali būti taip, kad reikalai gali pradėti gerėti tik pirmiau pablogėję.

Pažymėtina, kad 1990 m. prasidėjusią transformaciją iš sovietinės į posovietinę visuomenę Lietuvoje skatino siekis įsilieti į Europos Sąjungos ir NATO struktūras. Sutariama, kad politiniame ir ekonominiame lygmenyse posovietinė transformacija Lietuvoje laikytina daugiau ar mažiau įvykusia¹⁸, tačiau dėl šio perėjimo pabaigos socialinėje ir kultūrinėje plotmėse tebevyksta diskusijos. Pasak Lietuvos politikos filosofo Tomo Kavaliausko,

kai nėra stabilumo, nuolat esame permainų sukuriuose šmėkščiojant sovietmečio įpročiams, nomenklatūros formoms ir ideologinėms takoskyroms tarp politikų bei intelektualų, verta turėti omenyje pokomunistinio laikotarpio pabaigos reliatyvumą¹⁹.

¹⁶ Greimas, A. J. *Pro memoria* Lietuvos ateities projektavimo reikalu. *Baltos lankos*, 1997, Nr. 8, p. 140–148. Taip pat prieiga per internetą: http://www.semiotika.lt/file/repository/165_1997_Pro_memoria.pdf [žiūrėta 2023-03-04].

¹⁷ Plačiau žr. Šiliauskas, S. Demokratija Lietuvoje: tęstinumas ir novatoriškumas. *Tiltai*, 2001, Nr. 2 (15), p. 43.

¹⁸ Plačiau apie pokomunistinę transformaciją Lietuvoje Zenono Norkaus kapitaliniame veikalė: Norkus, Z. *Kokia demokratija, koks kapitalizmas?: Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*, p. 325–344.

¹⁹ Kavaliauskas, T. Apie Zenono Norkaus teleologinį mąstymą klausiant: ar Vidurio Europoje pokomunistinė transformacija jau užbaigta? *Darbai ir dienos*, 2012, t. 58, p. 334. Taip pat prieiga per internetą: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/31108d83-74c6-49b6-a740-8adffdfef961/content> [žiūrėta 2022-12-15].

Pokomunistinės Lietuvos transformacijos socialinėje ir kultūrinėje plotmėse ir buvo tiesiogiai bei netiesiogiai aptartos konferencijos antrosios, pavadintos „Skirtingi posovietinės transformacijos aspektai“ (moderavo Nacionalinės bibliotekos ir VU tyrėjas A. Šuminas), bei trečiosios – „Kelyje į pilietinę visuomenę“ (moderavo Nacionalinės bibliotekos tyrėjas Matas Baltrukevičius) sesijų metu.

Antroji sesija prasidėjo Dainius Žalimo (VDU) pranešimu „Lietuvos valstybingumo pagrindų apsauga ir stiprinimas pagal Konstituciją“. Pranešime buvo nagrinėjamos Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatos, pagrindžiančios ir užtikrinančios valstybingumo pagrindus, taip pat šių nuostatų aiškinimas pagal konstitucinę doktriną.

Antrajame Dalios Bukelevičiūtės (VU) skaitytame sesijos pranešime „Lietuvos valstybingumo atkūrimas: ryšiai su Čekoslovakija 1989–1992 m.“ pagrindinis dėmesys buvo skiriamas Lietuvos ir Čekoslovakijos politinių ir visuomeninių ryšių užmezgimui, šių ryšių įtakai tolimesniam diplomatinių ryšių užmezgimui (įkuriant diplomatinę atstovybę Prahėje), nepriklausomybės siekiui bei jo įgyvendinimui. Tyrėja šiame kontekste išryškino 1990 m. gegužės 30 d. V. Landsbergio iniciatyva suorganizuotą pirmąjį susitikimą su Čekoslovakijos disidentinio judėjimo lyderiu Václavu Havelu (1936–2011), tuo metuėjusiu šios šalies prezidento pareigas. Per šį susitikimą buvo padėti pirmieji ilgalaikės politinės paramos, gautos Lietuvai atkuriant nepriklausomą valstybę, pagrindai.

Andriaus Vaišnio (Nacionalinė biblioteka, VU) pranešime „Informacinės politikos bruožai Lietuvoje: dairymasis į istoriją, laisvė piratauti ir „kalba Vilnius““ buvo pristatoma nepriklausomos spaudos koncepto kaita. Sovietmečiu žodžio laisvė tariamai buvo garantuota, tačiau valstybės kontrolė laisvai spaudai neleido egzistuoti. Spaudos laisvė daugiau mažiau buvo įgyta tik Sąjūdžio laikotarpiu. Atkūrus nepriklausomybę informacijos sklaidos nepriklausomumas buvo pagrįstas įstatymiškai, tačiau ilgai nauji informacinę politiką apibrėžiantys aktai ir nusistovėję normos kūrė ir tebekuria vis kitoki (palyginti su vakarietišku) žiniasklaidos supratimą ir laisvės ribas.

Paskutiniame Lino Kontrimo (VDU) skaitytame sesijos pranešime „XX a. pab. – XXI a. pr. patriotizmo genezė: faktai ir interpretacijos“ buvo retrospektyviai rekonstruotos patriotizmo koncepto šaknys ir išryškinta jo svarba moderniosios Lietuvos politikos minties plėtojimuisi. Paaiškėjo, kad sovietinė okupacija, o kartu su ja ir šalies valstybingumo praradimas, žymiai prisidėjo prie patriotizmo svarbos iškilimo pirmaisiais Lietuvos nepriklausomybės dešimtmečiais – tai buvo ypač naudinga stiprinant pačią šalies nepriklausomybę. Atkurtasis patriotizmas buvo grindžiamas XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje iškilusiais lietuviškosios tapatybės ir nacionalizmo kontekstais. Atkeiptas dėmesys ir į tai, kad nors lietuviškojo patriotizmo turinys dažnai ginčijamas ir į jį įtraukiamos vis naujos reikšmės, jo vertė neabejotina: jis kūrė ir tebekuria sąlygas vieningam veikimui Lietuvos politinėje erdvėje.

Kelyje į pilietinę visuomenę

Pokomunistinės Lietuvos transformacijos socialinėje ir kultūrinėje plotmėse analizę pratęsė ir papildė konferencijos trečiojoje sesijoje „Kelyje į pilietinę visuomenę“ skaityti pranešimai. Ši sesija prasidėjo Rasos Čepaitienės (Lietuvos istorijos institutas, Europos humanitarinis universitetas) pranešimu „Postsovietinė transformacija ir sovietinio palikimo problema politinio atstovavimo lauke“. Jame dėmesys sutelktas į vieną iš postsovietinės transformacijos aspektų – komunistinių lyderių ir sovietinės nomenklatūros pastangų išlaikyti dominuojančią padėtį kintant geopolitinėms ir socioekonominėms aplinkybėms – analizę. Ji parodė, kad net 10 iš 15 buvusių sąjunginių SSRS respublikų komunistų partijų pirmųjų sekretorių tapo nepriklausomų valstybių (įskaitant ir Lietuvą) prezidentais²⁰.

Šios situacijos susiklostymo aplinkybių (konkrečiai Lietuvoje) analizę pratęsė Jūratės Imbrasaitės (VDU) skaitytas antrasis sesijos pranešimas „Ištikimi ar atkaklūs piliečiai? Politinio dalyvavimo kaita

²⁰ Plačiau apie visa tai pranešėjos naujausioje monografijoje: Čepaitienė, R. *Postsovietinis tranzitas: nuo Sovietų Sąjungos žlugimo iki karo Ukrainoje*. Vilnius: Obuolys, 2023.

Lietuvoje 1990–2020 m.“. Pranešimo atskaitos tašku pasirinktas teiginys, kad demokratinė santvarka yra trapi, jeigu remiasi tik formaliomis demokratijos institucijomis. Tai reiškia, kad demokratijos išlikimas ir veiksmingas funkcionavimas priklauso nuo piliečių noro pripažinti demokratijos taisykles ir jas palaikyti. Aktyvus dalyvavimas demokratiname valdymo procese informuoja apie piliečių poreikius ir prioritetus bei užtikrina jų interesų atstovavimą. Iš pranešimo paaiškėjo, kad pirmaisiais valstybės atkūrimo dešimtmėčiais Lietuvoje trūko aktyvios pilietinės visuomenės, pavyzdžiui, nebuvo protestų kultūros. To priežastys – trūko pragyvenimui būtinų materialinių išteklių, protestus visuomenė (įskaitant ir valdžią) laikė nepalankiais valstybei, nebuvo visuomenę sutelkiančių institucijų. Dėl to žmonės dažniau pasirinkdavo likti lojalūs ir ištikimi piliečiai, o nepasitenkinimą išreikšdavo tiesiog nebalsuodami. Vis dėlto tiriamojo laikotarpio (1990–2020 m.) antroje pusėje pastebimas didėjantis piliečių išitraukimas į socialines pilietinio dalyvavimo struktūras, atsirado įvairesni piliečių telkimosi būdai ir modeliai.

Dainiaus Genio (VDU) pranešime „Apie trapų visuomenės ir valdžios ryšį po 1990-ųjų“ išsakyti teiginiai papildė J. Imbrasaitės pradėtą pilietinio dalyvavimo temą. Pranešime išryškinta paradoksali situacija: nors pilietinė galia Lietuvoje didėja (auga aukojimasis, aktyvėja veikla vietos bendruomenėse, mažėja piliečių asocialumas), tačiau patys piliečiai savo galią supranta neigiamai – kaip vis mažėjančią. Piliečiai vis mažiau tiki, kad nuo jų dalyvavimo ir išitraukimo į pilietines struktūras šalies politika gali kisti. To rezultatas – viešumoje iš dalies įsivyrąja šiek tiek klaidingas pilietinės visuomenės gyvybingumo įvaizdis, nes jos gebėjimas atlaikyti demokratinis iššūkius iš tiesų tampa silpnėsnis.

Paskutinis trečiojoje konferencijos sesijoje skaitytas Rositos Garškaitės (VU) pranešimas „„At-eistai – pirmieji prie altoriaus“: pokomunistinės transformacijos patirtis atsiminimuose apie religinį atgimimą Katalikų Bažnyčioje“ pristatė VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto (TSPMI) vykdyto Lietuvos mokslų tarybos finansuojamo projekto „Transformacija kaip sovietinio modernybės projekto demontavimas“ dalį rezultatų. Tyrėjos teigimu, religingumo išlikimas ir netgi trumpas, tačiau reikšmingas religijos atgimimas buvusiose Sovietų Sąjungos šalyse yra vienas iš pokomunistinės transformacijos proceso padarinių. Šis reiškinys laikomas atsaku į prieš tai vykusią sekularizaciją ir kartu jis laikytinas reiškiamu palaikymu Bažnyčios institucijoms, kurios buvo opozicija sovietų valdžiai. Pasitelkus biografinio interviu metodu 2021 m. vasarą Panevėžyje, Jonavoje ir Vilniuje surinktų duomenų apie katalikus analizę, pranešime parodoma, kad toks religingumo išaugimas sukėlė (sukelia) ir didelį visuomenės nepasitenkinimą, nes, anot tyrimo dalyvių, aršiausi komunistai (turimi omenyje galios pozicijas užėmę asmenys) tapo uoliausiais katalikybės propaguotojais. Tam tikra prasme politinis kapitalas (ar galia) buvo paverstas religiniu kapitalu.

Atminties ir atminties institucijų transformacijos

Paskutinės (ketvirtosios) konferencijos sesijos „Atminties ir atminties institucijų transformacijos“ (moderavo Nacionalinės bibliotekos Dokumentinio paveldo tyrimų departamento direktorė Jolanta Budriūnienė) svarbiausiuoju akcentu tapo istorinės atminties samprata ir Lietuvos atminties institucijų raidos retrospektyva. Istorinė atmintis veikia kaip didelę galią turintis socialinis instrumentas, kuriuo formuojami kolektyvinis ir individualus tapatumas, perduodami jaunesnėms kartoms²¹. Bendra istorinė atmintis taip pat yra tautinės tapatybės dalis, jungianti tautą tiek valstybėje, tiek ir už jos ribų²². Tad sesijoje buvo bandoma atsakyti į klausimus – kokią istorinę atmintį formuojame ir palaikome, ypač trauminių įvykių atžvilgiu? Kaip ir kodėl kolektyvinė atmintis kinta? Kaip atmintis ir jos reprezentacijos gali būti iškraipomos, naudojamos žalai sukelti?

²¹ Žr. Čepaitienė, R. Sovietmečio atmintis – tarp atmetimo ir nostalgijos. *Lituanistica*, 2007, t. 53, Nr. 4, p. 36. Taip pat prieiga per internetą: http://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/publ/0235-716X/2007/4/Lit_036_050.pdf [žiūrėta 2023-03-04].

²² Plačiau žr. Safran, W. Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1991, Vol. 1, No. 1, p. 83–99, <https://doi.org/10.1353/dsp.1991.0004>.

Pirmasis sesijoje skaitytas Dovilės Budrytės (Džordžijos Gvineto koledžas, JAV) pranešimas „Pasakojimų apie istorines traumines patirtis vystymasis ir jų įtaka Lietuvos valstybingumo įtvirtinimui“ davė pradžią atsakymams į minėtus klausimus. Pranešimo objektas – geriausiai žinomi pasakojimai apie Lietuvos traumines patirtis: stalinines deportacijas, partizaninį karą ir Holokaustą. Šios hegemoninės trauminės patirtys buvo ypač svarbios po 1991 m. formuojant Lietuvos valstybingumą. Pranešime būtent ir siekta apžvelgti dominuojančius atminties režimus Lietuvoje ir įvertinti jų įtaką Lietuvos valstybingumo vystymuisi po 1991 metų. Pagrindinė pranešimo išvada nusakytina taip: geopolitiniai procesai ir tarptautiniai veikėjai daro didelę įtaką atminties konfliktams ir bendradarbiavimui vietiniu lygmeniu. Lietuvos atvejo analizė parodė, kad pagrindiniai geopolitiniai pokyčiai sutapo su naujų pasakojimų apie traumines patirtis atsiradimu. Tarptautinių veikėjų dalyvavimas kuriant šiuos pasakojimus tapo ir atminties konfliktų, ir bendradarbiavimo priežastimi. Tad nenuostabu, kad konfliktuojantys atminties režimai neigiamai atsiliepė (ir tebeatsiliepia) valstybingumui, jį silpnino. Taip pat pasakytina, kad atminties bendradarbiavimo palaikymo sąlygos atsiranda tada, kai išsenka bandymai ginti praeitį, vykdyti atminties protekcionizmą (prie kurio prisideda ir kai kurie profesionalūs istorikai)²³.

D. Budrytės iškelta istorinių naratyvų panaudojimo problema dar aščiau išryškėjo Serhijaus Pakhomenko (Latvijos universitetas) ir Irinos Gridinos (Mariupolio valstybinis universitetas) pranešime „Rusijos istoriniai naratyvai informaciniame kare prieš Baltijos valstybes: Lietuvos atvejis“, kuriame parodoma, kaip istoriniai naratyvai pasitelkti propagandai. Atkreiptas dėmesys, kad Rusija, vykdydama informacinį karą prieš Rytų Europos valstybes, dažnai naudoja istoriją kaip pagrindą delegitimizuoti Ukrainos (ar Lietuvos) valstybingumą.

Į atminties institucijų transformacijos analizę buvo orientuoti du sesijos pabaigoje skaityti pranešimai. Viename jų – Rūtos Šermukšnytės (VU) pranešime „Lietuvos muziejai atminties transformacijų kontekstuose 1988–2022 metais: žydų istorijos muziejinių reprezentacijų atvejis“ (beje, šis pranešimas turi glaudžių sąsajų su D. Budrytės analizuota problematika) muziejai pristatyti kaip viena iš galios struktūrų. Jų galia slypi galimybėje reprezentuoti dabartį ir praeitį, o per tai formuoti, valdyti, įtvirtinti tam tikrą vaizdinį. Kita vertus, muziejai pateikti kaip mūsų pačių visuomenės, jos istorinės vaizduotės suvokimo šaltinis. Žydų istorijos reprezentavimo 1988–2022 m. Lietuvos muziejuose tema pasirinkta dėl komplikotos šios istorijos integracijos į nacionalinio pasakojimo schemą. Iš pranešimo paaiškėjo, kad žydų istorijos muziejinių reprezentacijų daugėja, įvairėja jų temos ir formos. Tai nulemia tiek politinė konjunkštūra, tiek visuomenės atminties pokyčiai, tiek ir pavienės iniciatyvos.

Antrajame atminties institucijų transformacijos analizei skirtame Agnės Suchodolskytės (VU, Nacionalinė biblioteka) pranešime „Paslapties kambarių atvėrimas. Bibliotekų specialiųjų spaudinių saugojimo skyrių atvėrimo procesas (1987–1990)“ buvo pristatytas bibliotekų (konkrečiau – Valstybinės respublikinės ir Vilniaus universiteto bibliotekų) kaip atminties institucijų atvėrimo plačiajai visuomenei procesas. Pranešime išryškinti du skirtingi bibliotekų tipai, reprezentuojantys savo laikotarpį. Pirmasis tipas – sovietinė (totalitarinė) biblioteka, orientuota į viešuosius ir slaptuosius fondus. Antrasis bibliotekos tipas, atsiradęs 1987–1990 m., orientuotas į bibliotekų fondų ir duomenų prieinamumą plačiajai visuomenei. Šis bibliotekų informacijos pasiekiamumas, atvirumas visuomenei tapo svarbia ne tik pokomunistinės transformacijos ir demokratizacijos proceso Lietuvoje dalimi, bet ir pačios demokratinės bibliotekos skiriamuoju požymiu.

Vietoj išvadų

Vienos dienos trukmės tarptautinės mokslinės konferencijos darbotvarkė buvo įtempta, diskusijų po pranešimų (iš viso 21) netrūko. Konferencijoje analizuota itin plati tema – Lietuvos valstybingumo raida

²³ Beje, pranešimo pagrindu parengtas straipsnis yra publikuotas šiame žurnalo numeryje: Budrytė, D. Mnemonic Conflicts and Cooperation in Memory Politics: Development of Narratives about Historical Traumas in Lithuania after 1991. *Parlamento studijos / Parliamentary studies*, 2022, Nr. 32, p. 11–30, <https://doi.org/10.51740/PS.32.2>.

nuo nepriklausomybės atgavimo iki nūdienos – šiais aspektais: Lietuva iš jos vadovų perspektyvos; Lietuva ir jos politinės ateities vizijos iševijos svarstymuose; skirtingi posovietinės transformacijos bruožai; kelias į pilietinę visuomenę; atminties ir atminties institucijų transformacijos. Iš įvairių mokslo krypčių: politikos, istorijos, filosofijos, sociologijos, kultūrologijos ir kitų, parengti pranešimai atskleidė Lietuvos valstybės atkūrimo po 1990 m. ir jos raidos iki šių dienų mikro- ir makrotendencijas bei šiuo laikotarpiu kilusias problemas. Pranešimai leido pažinti, kaip Lietuvos piliečiai ir jiems atstovaujantys politikai supranta valstybingumą, valstybės kūrimo procesą, galiausiai, kokia Lietuva matoma šiuolaikiniame globaliame pasaulyje.

Literatūra

- Budrytė, Dovilė. Mnemonic Conflicts and Cooperation in Memory Politics: Development of Narratives about Historical Traumas in Lithuania after 1991. *Parlamento studijos / Parliamentary studies*, 2022, Nr. 32, p. 11–30. <https://doi.org/10.51740/PS.32.2>
- Dementavičius, Justinas. *Tradicijos palikimas: centro dešinės ideologinė vaizduotė Lietuvoje*. Vilnius: Vilniaus universitetas, 2023.
- Dufaux, Stéphane. *Diasporas*. California: University of California Press, 2008.
- Čepaitienė, Rasa. *Postsovietinis tranzitas: nuo Sovietų Sąjungos žlugimo iki karo Ukrainoje*. Vilnius: Obuolys, 2023.
- Čepaitienė, Rasa. Sovietmečio atmintis – tarp atmetimo ir nostalgijos. *Lituanistica*, 2007, t. 53, Nr. 4, p. 36–50. Taip pat prieiga per internetą: http://mokslozurnalai.lmaleidykla.lt/publ/0235-716X/2007/4/Lit_036_050.pdf [žiūrėta 2023-03-04].
- Greimas, Algirdas Julius. *Pro memoria Lietuvos ateities projektavimo reikalui*. *Baltos lankos*, 1997, Nr. 8, p. 140–148. Taip pat prieiga per internetą: http://www.semiotika.lt/file/repository/165_1997_Pro_memoria.pdf [žiūrėta 2023-03-04].
- Hannibalsson, Jón Baldvin. Islandija ir Lietuva. Mintys apie prabėgusį laiką. *Bernardinai.lt*, 2023 m. vasario 11 d. Prieiga per internetą: <https://www.bernardinai.lt/islandija-ir-lietuva-mintys-apie-prabegusi-laika/> [žiūrėta 2023-03-04].
- Krupavičius, Algis. Politinės sistemos kaita ir demokratija. In: *Lietuvos politinė sistema: sgranga ir raida / sudarytojai Algis Krupavičius, Alvidas Lukošaitis*. Vilnius: UAB „Poligrafija ir informatika“, 2004, p. 19–52.
- Kavaliauskas, Tomas. Apie Zenono Norkaus teleologinį mąstymą klausiant: ar Vidurio Europoje pokomunistinė transformacija jau užbaigta? *Darbai ir dienos*, 2012, t. 58, p. 323–335. Taip pat prieiga per internetą: <https://portalcris.vdu.lt/server/api/core/bitstreams/31108d83-74c6-49b6-a740-8adffdfef961/content> [žiūrėta 2022-12-15].
- Landsbergis, Vytautas. Mūsų bendras uždavinys: atkurti savo valstybę. In: Landsbergis, V. *Atgavę viltį: pertvarkos tekstai*. Čikaga: Pasaulio lietuvių bendruomenė, 1991, p. 101–108.
- Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Valstybingumo centro pirmoji metinė konferencija „Lietuvos kūrimasis po 1990 m.: vizijos, realijos, atmintys“ 2022 m. spalio 25 d.: konferencijos programa. *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka*, 2022. Prieiga per internetą: https://lnb.lt/media/public/documents/Programa_valstybingumo_konferencija_2022_LT.pdf [žiūrėta 2022-12-15].
- Norkus, Zenonas. *Du nepriklausomybės dvidešimtmečiai: kapitalizmas, klasės ir demokratija Pirmojoje ir Antrojoje Lietuvos Respublikoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius: Aukso žuvis, 2014. Taip pat prieiga per internetą: <https://web.vu.lt/fsf/z.norkus/files/2014/02/Du20me%C4%8Diai.pdf> [žiūrėta 2022-12-15].
- Norkus, Zenonas. *Kokia demokratija, koks kapitalizmas?: Pokomunistinė transformacija Lietuvoje lyginamosios istorinės sociologijos požiūriu*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2008. Taip pat prieiga per internetą: https://www.vu.lt/site_files/LD/Kokia_demokratija_koks_kapitalizmas.pdf [žiūrėta 2022-12-15].
- Peluritis, Laurynas. Pilnutinės demokratijos projekto vientisumo problema. *Politologija*, 2021, t. 103, Nr. 3, p. 8–40. <https://doi.org/10.15388/Polit.2021.103.1>
- Peluritis, Laurynas. Pilnutinė demokratija ir XX a. politinė mintis. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, 2022, t. 45, p. 299–314. Taip pat prieiga per internetą: https://www.lkma.lt/site/archive/metraštis/XLV/lkma-metraštis_t45_p299-314_Peluritis.pdf [žiūrėta 2022-12-15].

- Safran, William. Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1991, Vol. 1, No. 1, p. 83–99. <https://doi.org/10.1353/dsp.1991.0004>
- Said, Edward. Reflections on Exile. In: Said, E. *Reflections on Exile and Other Essays*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2000, p. 173–185.
- Shain, Yossi. *The Frontier of Loyalty: Political Exiles in the Age of the Nation-State*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2010. <https://doi.org/10.3998/mpub.93349>
- Šiliauskas, Saulius. Demokratija Lietuvoje: tęstinumas ir novatoriškumas. *Tiltai*, 2001, Nr. 2 (15), p. 43–46. Taip pat prieiga per internetą: <https://etalpykla.lituanistika.lt/fedora/objects/LT-LDB-0001:J.04~2001~1367860842856/datastreams/DS.002.0.01.ARTIC/content> [žiūrėta 2022-12-15].
- The 1st Annual Conference of the Statehood Centre of the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania ‘The Development of Lithuania After 1990: Visions, Facts and Memories’ 25 October 2022. *Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka*, 2022. Prieiga per internetą: https://lnb.lt/media/public/documents/Programa_valstybingumo_konferencija_2022_EN.pdf [žiūrėta 2022-12-15].
- Valiušaitis, Vidmantas. Tikrojo heroizmo šviesa. *Kultūros barai*, 2022, Nr. 11, p. 2–8. Taip pat prieiga per internetą: https://docs.google.com/viewer?url=http://www.kulturosbarai.lt/uploads/news/id189/KB-2022_11_m_WEB.pdf [žiūrėta 2023-03-04].